

Милан Ванку

РУМУНСКО ЈАВНО МНЕЊЕ И ЦРНА ГОРА 1875—1878.

Када је реч о односима Румуна и јужнословенских хришћана, треба поменути у првом реду Србе, са којима су Румуни били и остали у сталном пријатељству и сарадњи. У оквиру тих веза треба видети и симпатије према Црногорцима и сарадњу са њима. Изгледа да данас нико више не излаже сумњи чињеницу да су први српски и први румунски штампар иста личност, калуђер Макарије.¹ Не желимо да говоримо о нашим људима који су вековима учествовали у румунском јавном животу.² Значајно је, међутим, указати и на битку на Пруту 1711, која се поразно завршила по Русе, на чијој су страни били Молдавци са својим просвећеним владаром Димитријем Кантемиром и црногорски владика.³ Све то говори да је у румунским земљама било интересовања за ову нашу област. Оно је наро-

¹ Борђе Сп. Радојчић, *Прва влашка штампарија*, Радови симпозијума о српско (југословенско) — румунским односима, Панчево 1972, стр. 21—26; Стојан Новаковић, *Српски штампари у Румунији*, Годишњак Николе Чушића, Београд 1897, К. XVII, стр. 331—348; Dan Simonescu, *Tipografia sîrbi în slujba vechiului tipar românesc*, *Analele societății de limba română*, Зрењанин 1972—73, Т. 3—4, стр. 533—538.

² Иларион Руварац, *Pop Nikodim der erste Klostergrunder in der Walachei + 1406*, *Archiv für slavische Philologie*, 1888, XI, 2, p. 354—363; Војска генерала Баба Новака састављена од хајдука и добровољаца бројала је око 10.000 и учествовала у многобројним победоносним биткама румунског кнеза Михаила Витеазуа (Храброс). И други српски војни команданти у румунским кнежевинама, као Дели Марко, Борђе Рац Сланкаменац, Сава Темишварац итд., командовали су великим војним јединицама. Многи од њих поред војних функција обављали су и дипломатске мисије и друге важне државне послове (Radu Flora, *Realțiile sîrbo — române*, *Noi contribuții*, Панчево 1968, стр. 307—308; Јован Радоњић, *Односи Срба и Румуна у прошлости*, Нови живот, Београд 1921, К. VIII, стр. 102).

³ Ș. Pascu — M. Constantinescu — C. Daicovicu, *Istoria României — compendiu*, București 1969, p. 220—222.

чито порасло у току XIX века, с победом буржоаских револуција и с формирањем националне свести.

Без жеље да се упуштамо у односе Србије и румунских кнежевина овог периода, о чему смо изrekli суд у једној другој прилици,⁴ задржаћемо се само на неким моментима везаним за Црну Гору или за догађаје на њеној граници, који нису остали нерегистровани у румунској јавности, и то не само у време источне кризе 1875—1878. већ и у дужем периоду који је претходио Берлинском конгресу.

О интересовању румунске јавности можемо говорити како на основу објављене и необјављене архивске грађе, тако и на основу тадашње румунске дневне штампе.

Када је реч о румунској дневној штампи у вези с догађајима који су претходили националном ослобођењу балканских народа, посебно место треба дати букурештанском дневнику „*Românul*“ који је, држећи се европских извора, пружао румунској јавности податке о овом делу Балкана. Све те вести ишле су у прилог балканским хришћанима као савезницима Румуна, иако су доста пута биле непроверене. Тако у броју од 13. марта 1861. наилазимо, на основу вести из Загреба коју је пренео сарајевски дописник, да су турске села на граници Црне Горе попаљена а турске трупе претрпеле изненада велике губитке у борби с Црногорцима.⁵ Само неколико дана касније исти дневник објављује како се цела Херцеговина одвојила од Босне и припојила Црној Гори. Додаје се да су Турци починили страшна зверства.⁶ Из следеће, 1862. године, када је Црна Гора била у рату са Турском,⁷ интересантна је једна вест дата на основу бечке штампе, која гласи: „Освајање ове мале земље, о коме је говорио Омер-паша још пре годину дана веома помпезно, није се збило... Овај мали народ херојски се брани. Кад би само мали део победничких извештаја Омер-паше био тачан, одавно не би постојала Црна Гора. Поред свега тога, Црногорци не могу да оспоре Омер-паши и његовим пријатељима супериорност у измишљању победа у које не верују ни они који су их измислили“.⁸

Интересантије су вести у румунској јавности и о почетку устанка у Херцеговини. У броју од 18. јула 1875, објављује се, према вестима из Цариграда, да је Турска влада обавестила велике силе да ће предузети све мере да спречи устанак у Хер-

⁴ Милан Ванку, *Успостављање дипломатских агенција у Београду и Букурешту 1863 године*, *Balkanica*, Београд 1974, Т. V. стр. 293—300.

⁵ *Românul*, Букурешт, 13. март 1861.

⁶ *Românul*, Букурешт, 26. март 1861.

⁷ Види више: Бранко Павићевић, *Црна Гора у рату 1862. године*, Београд 1963.

⁸ *Românul*, Букурешт, 19. август 1862.

цеговини, па ако буде требало и да заузме Београд и Црну Гору.⁹

У XIX веку у румунским земљама бораве српски владари и политичари. Међу првим српским дипломатским представништвима у иностранству је дипломатско представништво у Букурешту, још за време кнеза Милоша, када је било незванично, а званично се успоставља за време кнеза Михаила и Александра Јоана Кузе 1863. године. Кнез Михаило и кнез Куза саветовали су се у многим међународним питањима кад год је то захтевао интерес обеју суседних пријатељских земаља.

Сарадња двеју земаља дошла је до пуног изражаја у току источне кризе 1875—1878, када се завршила признањем независности Румуније, Србије и Црне Горе на Берлинском конгресу 1878. године.

Међутим, низ докумената говори да су и румунска влада и румунска јавност показивале посебно интересовање за развијање догађаја који ће се завршити Берлинским конгресом. Поменућемо само неке од њих који могу да пруже представу о интересовању и румунских политичара и румунског јавног мњења. Тако, у једном извештају румунског посланика у Београду, упућеном 3. јула 1875. министру спољних послова у Букурешту, каже се да се садашњи револуционарни покрет у Херцеговини по интензитету разликује од претходних, а затим се помиње да су — према вестима са Цетиња — турски комесари побегли у Сарајево пред незадовољством побуњеника.¹⁰

Озбиљност ситуације може да се види из дописа у листу „*Românul*“ од 17. марта 1875, у којем се каже да су неки херцеговачки Срби побегли у Црну Гору услед турског прогонства,¹¹ а три месеца касније исти лист обавештава о општој побуни у Херцеговини, у којој су узели учешћа и неки Црногорци и неки Муслимани, тако да су турски комесари инсистирали на довођењу трупа.¹² Изгледа да у самој Турској устанак још увек није схватан озбиљно, како се може закључити из извештаја румунског посланика у Цариграду, генерала Гике, од 16. јула 1875, у коме се каже да ће се побуна у Херцеговини умирити пошто црногорски кнез неће пружити помоћ побуњеницима.¹³ Слично мишљење је изражено и у извештају листа „*Românul*“ од 18. јула 1875, у коме се истиче настојање Турске да одржи добре везе са Аустријом и са католицима, у првом реду стога што су Турци убили неког фрањевца у Босни.

⁹ *Românul*, Букурешт, 18. јул 1875.

¹⁰ *Documente privind istoria României*, Bucureşti 1954, Vol. I (partea II), doc. 2, p. 1—2.

¹¹ *Românul*, Букурешт, 17. март 1875.

¹² *Românul*, Букурешт, 13. јул 1875.

¹³ *Documentele privind istoria României*, исто, doc. 3, p. 3.

О односима Румуније и Црне Горе говори извештај посланика у Београду А. Стурзе од 17. јула 1875, из кога се види да је између представника двеју држава било разговора о уступању једне брдске батерије од стране Румуније Црној Гори.¹⁴

Чини нам се да најбољу слику румунског интересовања за прилике на Балкану уочи будућег рата даје исцрпан извештај поменутог румунског посланика у Београду од 11. августа 1875. године.¹⁵ Пошто је у току пролећа посетио Црну Гору и на лицу места се обавестио о ситуацији, румунски представник шаље свом министру спољних послова врло опсежан извештај, који указује на ситуацију и стање духова, почев од Јадрана и Црне Горе, па све до Србије, Београда и Хрватске, преко Босне и Херцеговине. Као дипломатски представник, он је указао и на ставове Црне Горе, Србије, Русије и Аустрије, на поједине комитете организоване од патриота, као и на носиоце устанка: Пека Павловића, Луку Павловића, Љубомира Братића, Вула Хаџића, Лазара Сочицу и Митра Робовића.¹⁶

У једном извештају из Букурешта упућеном Београду крајем (вероватно децембар) 1875, каже се да се многи Срби и Румуни нуде као добровољци устаницима.¹⁷ Већ почетком 1876. „Românul“ преноси извештај званичне црногорске штампе из кога се види да Црна Гора не одступа од тога да се нађе на челу српског народа.¹⁸ Томе иде у прилог и извештај румунског посланика од 14. марта 1876, датиран у Земуну, који предвиђа скори рат на основу држања српске и црногорске владе.¹⁹ Врло је садржајан извештај истог румунског преставника у Београду од 27. маја 1876. У њему се указује да велике силе нису биле једногласне у погледу будућих догађаја као и да је постојала извесна суревњивост између Србије и Црне Горе. У том контексту се помињу и Карађорђевићи, који су били у емиграцији. Истовремено се наглашава да су у Београд стигли из Одесе бугарски представници.²⁰

Нећемо се задржавати на познатим чињеницама, тј. да су Румуни заједно са Русима пружали војничку помоћ балканским народима. Један докуменат од 25. јуна 1876. говори да је

¹⁴ Arhivele statului București — Fond Casa Regală, Dos. 5—1875, F. 1—18 (Извештај од 17. јануара 1875. на француском језику).

¹⁵ Arhivele statului București — Fond Casa Regală, Dos. 5—1875, F. 32—36 (Извештај од 11. августа 1875. на француском језику).

¹⁶ Поменути извештај А. Стурзе из Београда од 11. августа 1875. на француском језику садржи и низ других врло значајних података.

¹⁷ Дипломатски архив Савезног секретаријата за иностране послове Београд (у даљем тексту: ДА ССИП) — ПО — 1875, Ф. II, Дос. 1, Пов. бр. 649 — без датума (вероватно децембар 1875), Извештај из Букурешта Министарству спољних послова Београд.

¹⁸ *Românul*, Букурешт, 16. јануар 1876.

¹⁹ *Documente privind istoria României*, исто, Дос. 95, п. 135.

²⁰ *Documente privind istoria României*, исто, Дос. 165, п. 169.

било и 10.000 румунских добровољаца који су се борили на Дунаву, док је црногорски кнез водио борбу са Муктар-пашом на Гацком.²¹ У исто време „*Românul*“ доноси проглас руског генерала Черњајева народима Балкана у којем их позива на устанак против отоманске империје.²² Исте године румунска влада била је обавештена од свог представника у Цариграду да је енглески представник настојао да онемогући ослободилачке ратове балканских народа.²³

У више наврата, почев од јануара 1877, „*Românul*“ обавештава о великим борбама Црногораца и Турака. Каже се, на пример, да су турске трупе напустиле Херцеговину и да ће тврђава Никшић пасти ако јој не дође помоћ да одбије колоне Пека Павловића. Такође се наводи да се ситуација побољшала после пада Медуна.²⁴ Поменимо и један докуменат из кога се види да су се почетком 1877. многи припадници балканских народа, међу њима и Црногорци, јављали као добровољци у руску војску, али су их Руси нерадо примали.²⁵

Има се утисак да је у последњој години рата румунска јавност била окупирана својим проблемима, тако да је највећи део извештаја посвећиван независности земље, док је мало места остајало за догађаје слабије повезане са тим збивањима. То, међутим, не значи да је интересовање за Црну Гору престало. У низу чланака говори се о Црној Гори, нарочито у новим условима који су довели до њене независности и проширења граница. У више дописа, на основу разних извора, „*Românul*“ наглашава незадовољство због окупације Босне и Херцеговине од стране Аустро-Угарске, као и жељу Црногораца да се уједине са својом српском браћом.²⁶

Резумирајући став румунске владе и румунске јавности према догађајима у доба источне кризе 1875—1878. године,²⁷ а судећи на основу доступне документације, може се закључити да румунска јавност, и сама заинтересована за решавање својих националних питања, није била необавештена о настојањима Црне Горе, на коју је гледала са много симпатија. Што се тиче румунских дипломатских кругова, они су били далеко боље обавештени о догађајима и положају Црне Горе у том пе-

²¹ *Documente privind istoria României*, исто, Дос. 270, р. 240—241.

²² *Românul*, Букурешт, 27. јун 1876.

²³ *Documente privind istoria României*, исто, Дос. 438, р. 332.

²⁴ *Românul*, Букурешт, 1, 2, 3. и 4. јануар 1877.

²⁵ ДА ССИП — ПО, Ф. 1. Дос. 5 — III, Пов. бр. 587, Писмо М. Петронијевића из Букурешта министру спољних послова у Београду Ристићу од 14. маја 1877.

²⁶ *Românul*, Букурешт, 5. април, 18. април и 16. јул 1878.

²⁷ О источној кризи види више: Васиљ Поповић, *Источно питање*, Београд 1928; *Источно питање*, Енциклопедија Југославије, Загреб 1960, бр. 4, стр. 378—384; Benesco Georges, *Essai d'une notice bibliographique sur la question d'Orient. Orient europeen 1827—1897*, Paris — Bruxelles 1897.

риоду него што се то може претпоставити из дневне штампе. Осим тога, и то подвлачимо, и у шифрованој и поверљивој преписци заузимају пријатељски став према малој, слободној кнежевини на Балкану.

Milan VANKU

L'OPINION PUBLIQUE ROUMAINE ET LE MONTENEGRO 1875—1878

R é s u m é

Les problèmes liés à la période qui prit fin avec le Congrès de Berlin, centrèrent l'attention de l'opinion publique roumaine. D'autant plus que la Roumanie avait participé à ces guerres et y avait accédé à l'indépendance.

S'agissant de la situation dans les Balkans, l'opinion publique roumaine puisait ses informations à plusieurs sources. La plus importante et celle que l'on peut considérer, pour le moment, comme la plus objective, était la presse d'Europe occidentale. La presse des peuples des Balkans et les renseignements fournis par les représentants diplomatiques roumains dans les pays balkaniques, étaient également une source très précieuse.

Il va sans dire que ces sources et ces données doivent être replacées au jourd'hui dans le contexte des nouveaux rapports politiques et nationaux établis dans les Balkans après la disparition des deux empires traditionnels, de la Turquie et de l'Autriche.

Enfin, il ne faut pas oublier qu'une partie de l'opinion publique roumaine pouvait s'informer sur le Monténégro par le biais de la littérature spécialisée, étant donné que le Monténégro était depuis longtemps déjà l'allié de la Russie dont la pénétration dans les Balkans s'était faite par les principautés roumaines.